

دانشگاه فنی و حرفه ای دختران ارومیه

درس هنر و تمدن اسلامی

استاد: حبیبه یوسفی

1398_ 99

جلسه دوم

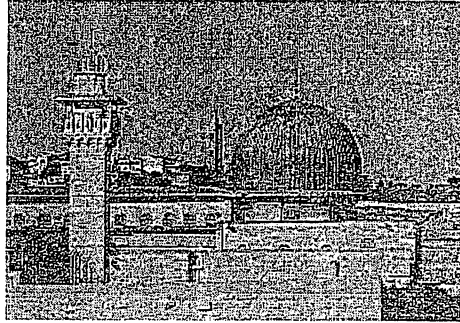
امویان (بنی امیه) ۱۳۲ - ۴۱ هـ. ق

۶۶۱ تا ۷۵۱ م

پس از شهادت حضرت علی در سال ۴۵ هجری قمری در مسجد کوفه، معاویه پسر ابوسفیان حاکم سوریه (شام)، حکومت امویان را بنیاد نهاد. این حکومت تا سال ۱۳۲ هجری ادامه داشت. به علت آنکه دامنه متصرفات اسلام وسعت یافته بود لازم شد که دارالخلافه به مرکز ولایات تصرف شده (روم)، نزدیکتر باشد در نتیجه حکومت اسلام از مدینه به شهر دمشق منتقل شد این تغییر مرکز، مستقیماً مسلمانان را با دنیای روم که تازه به تصرف اسلام درآمده بود آشنا ساخت. به علت آشنایی اسلام با هنرهای بیگانه و الهام گرفتن از هنرهای بومی محل، ساختمانهای رفیع با مصالح سنگی برپا شد و استفاده از طرح‌ها و نقوش به ویژه طرح شاخ و برگ درختان و طرح‌های مشابه اسلیمی در هنر اسلامی جریان یافت. این نقوش بیشتر بر روی سنگها اجرا شدند افزون بر آن در عهد امویان برای طرح‌ها و نقوش مساجد، گاهی از هنر موزاییک کاری نیز بهره برده اند.

با نگرش به هنر آن روز می توان گفت که هنر اسلامی با روی کار آمدن سلسله بنی امیه و در اثر عوامل سیاسی و مذهبی شروع شد. اولین مساجد عظیم اسلامی همچون مسجد بزرگ دمشق (مسجد اموی)، مسجد الاقصی و قبة الصخره و دیگر مساجد و کاخ‌ها در این دوره عموماً متأثر از هنر و سنت‌های رومی ساخته شده اند که به شرح برخی از آنها می پردازیم:

مسجد الاقصی: این بنا یکی از قدیمی ترین مساجد اسلامی به شمار می آید که در بیت المقدس (اورشلیم)، بنا گردیده است. شهر مزبور برای مسلمین هم به اندازه یهودیان مقدس بوده است زیرا این شهر سرزمین و موطن انبیای الهی همچون ابراهیم و موسی و عیسی (ع) بود و پیامبر اسلام از این شهر به آسمان عروج کرده است.

نمایی از مسجد الاقصی

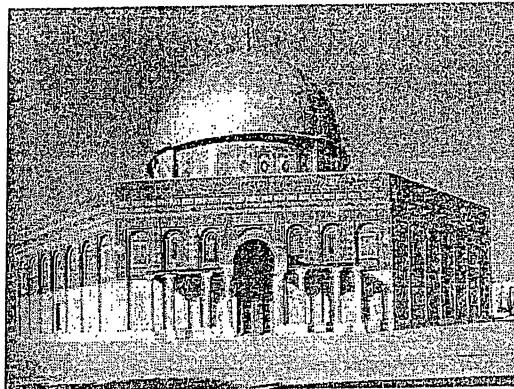
مسجد الاقصی توسط عبدالملک اموی در محوطه حرم الشریف ساخته و بعداً چندین بار مورد مرمت قرار گرفته است.

قبیة الصخره یکی از شاهکارهای هنر اسلامی عهد امویان در شهر بیت المقدس بنای «قبیة الصخره» (یا معبد سنگ) است که به آن مسجد عمر نیز می گویند.

ساختمان این بنا به احتمال زیاد در سال (۶۷ هـ. ق) ۶۹۰ میلادی آغاز گردید و بر اساس کتیبه ای که در آن به دست آمده در سال (۷۱ هـ. ق) ۶۹۴ میلادی به وسیله عبدالملک، خلیفه اموی به پایان رسیده است این بنا بر زوی صخره ای سنگی که در وسط صحن مسجد قرار دارد ساخته شده و یادآور قربانی کردن حضرت ابراهیم و معراج پیامبر اسلام از این نقطه است.

مورخین آورده اند که عبدالملک با ساختن این بنا قصد داشته تا رقیبی برای کعبه به وجود آورد تا مراسم حج به جای مکه در بیت المقدس انجام پذیرد.

معماری این بنا با دیگر بناهایی که در عهد اموی برای مسجد ساخته شده بودند کاملاً متفاوت است واضح است که وجود سنگ مقدس و غار زیر آن، و سنتی که در مورد زیارت و طواف آن رایج بوده، نقش اساسی در ساختمان بعدی مسجد سنگ (قبیة الصخره) ایفا نموده است.

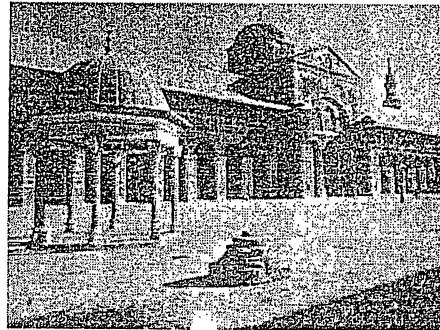
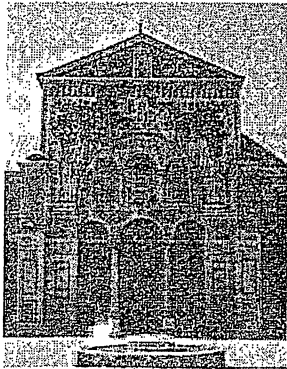

نمایی از "قبه الصخره"

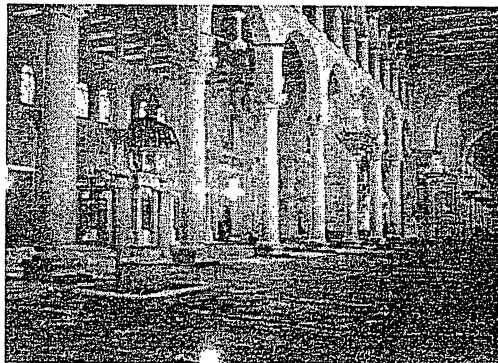
پلان بنا هشت وجهی است و چهار در بزرگ، در جهات چهارگانه ی آن قرار گرفته است. گنبد زرانود این بنای باشکوه، احتمالاً از همان زمان زرانود بوده است. تزئینات الوان بیرون و درون بنا و وجود سنگ های مرمر، مسجد را مزین می سازد.

موزاییک کاری های خوش نقش مسجد، درختان بهشتی را به تصویر درآورده است. از جمله درختان زیتون، انار و سیب. در زیر گنبد علاوه بر تزئینات فوق آیات قرآنی به خط کوفی و به رنگ طلایی سرتاسر حاشیه زیر گنبد را تزئین می نماید. این عمل خود، حالت روحانی بنا را افزونی میبخشد.

مسجد جامع دمشق (مسجد اموی): این مسجد نیز، از آثار برجسته ی معماری عهد امویان است که توسط "ولید" پسر عبدالملک و به سال ۷۰۵ میلادی (۸۳ هجری) آغاز و در سال ۷۱۵ میلادی (۹۳ هجری) به پایان رسید و به شکل مسجد امروزی درآمد. این مکان قبلاً و در اصل معبد مقدس رومیان "ژوپیتر دولیمنوس" بوده که بعدها به کلیسای سنت جان (حضرت یحیی) نامگذاری شده است (آرامگاه حضرت یحیی امروزه در داخل مسجد قرار دارد).

نماهایی از مسجد جامع دمشق یا مسجد اموی

نمایی از داخل مسجد اموی و آرامگاه حضرت یحیی

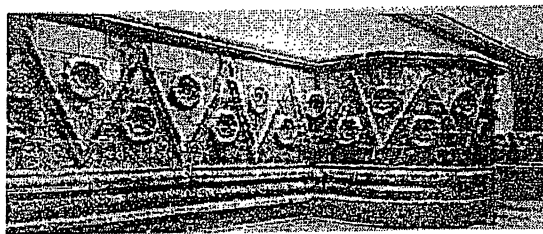
مسجد دارای پلان مستطیل شکل بازلیکا است و دارای چهاربرج می باشد که در چهارگوشه بنا ساخته شده است. بعدها این برجاها به صورت مناره اسلامی مورد استفاده قرار گرفت. چهارآتش سوزی که تابحال در قرون متعدد در این مسجد روی داده بخشهای زیادی از تزئینات آن را از میان برده ولی جای خوشبختی است که قسمتهایی نیز از قرن اول هجری به صورتی دست نخورده تا به امروز باقی مانده که راهنمایی برای شکوفائی هنر آن عصر است.

مسجد جامع دمشق سالها به صورت مدل معماری اسلامی مورد استفاده قرار گرفته و نقشه این بنا بارها مورد استفاده معماران در دیگر شهرها و مراکز اسلامی بوده است.

از تزئینات چشمگیر و قدیمی مسجد جامع دمشق موزائیک های بکار رفته در دیوارهای آن است که شامل طرحهای نباتی و مناظر طبیعی و درخت و کوه میباشد.

هسته ی مرکزی توسعه ی هنر در زمان بنی امیه شهر دمشق می باشد. علاوه بر مسجد جامع از اطراف دمشق نیز ابنیه دیگری در اکتشافات باستان شناسی بدست آمده است. از جمله کاخها، گرمابه ها، کلبه ی شکاربانان و باغها و... بسیاری از بناهای یافت شده با استفاده از سنگهای کهنه ی ساختمانهای قدیمی ساخته شده اند. در این مورد نه تنها مصالح ساختمانی منطقه ی رومی نشین مزبور، که حتی نمونه های نقشه ی ساختمانی نیز مورد تقلید قرار گرفته اند.

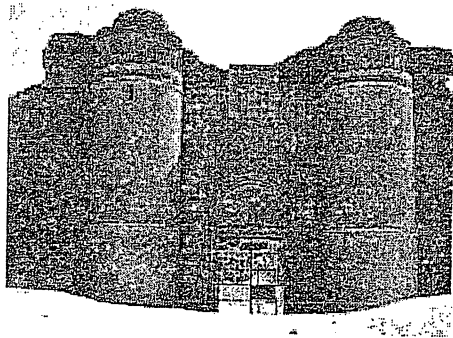
کاخ مشاطه: از مهمترین کاخهای اموی می توان به کاخ "مشاطه" اشاره کرد که احتمالاً در قرن هشتم میلادی (اوایل قرن دوم هجری قمری) در دوران حکومت ولید دوم، ساخته شده است. وسعت این قصر قابل توجه، و نقشه آن مربعی است به مساحت ۱۴۴ متر. دارای برج های نیم دایره و استحکاماتی در امتداد اضلاع. ولی فقط یک مدخل دارد که منتهی به بخش های مسکونی می شود. بخش های مسکونی این کاخ از سه قسمت تشکیل شده و یکی از اتاق های آن مسجد بوده است. بیشترین تزئینات به کار رفته در دیوارها، سنگ نگاره ها هستند. مبدا برخی از نقش مایه ها، بیزانسی و برخی دیگر ساسانی است.

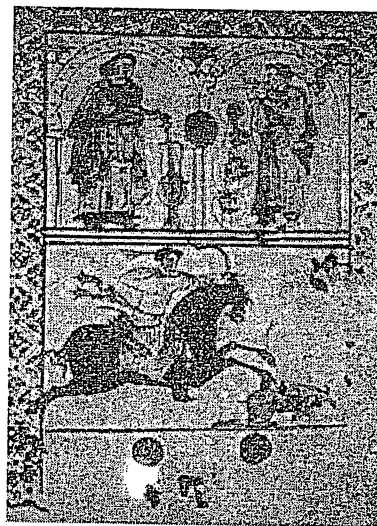
بخشی از حجاری های کاخ مشاطه

قصر خربة المفجر: اگر کاخ مشاطه را به خاطر سنگ نگاره هایش کاخی برجسته می دانند، قصر «خربة المفجر» در کشور اردن نیز به خاطر کف پوش های موزائیک و تزئینات گچبری فراوان که زمانی بخش های درونی کاخ را آراسته بود، به همان مقیاس اهمیت دارد. بخشی از این موزائیک ها طبیعت گرایانه و مشابه موزائیک های مسجد جامع دمشق می باشند. مبدا این نوع موزائیک های کفپوش، دوران بیزانس در انطاکیه است!

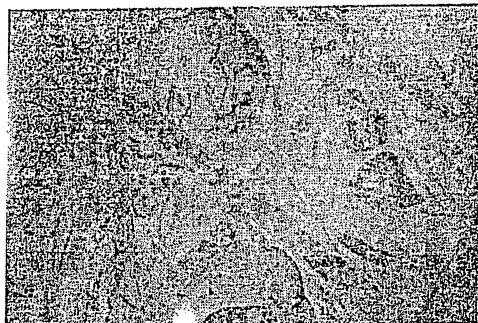
همچنین وجود نقاشی های دیواری در داخل و خارج برخی از دیوار کاخ های مذکور نشانگر دسترسی استادان آن عصر به گنجینه های هنری ساسانی و هلنی است زیرا تأثیراتی مکرر از سنت های نقاشی ساسانی و هلنی را نشان می دهد. از دیگر کاخ های اموی میتوان به قصر «الحیر» ۱۰۶ هـ. ق (۷۲۸ میلادی) و قصر «عمر» ۱۱۵ هـ. ق (۷۳۴ میلادی) که دارای نقاشی دیواری هستند اشاره کرد.

نمایی از کاخ الحیر - اردن

نمونه ای از نقاشی های دیواری کاخ الحیر

نمونه ای از نقاشی های دیواری کاخ عسرا

مشخصات معماری بیزانس (رومی) در ساختن گنبد های سنگی در تمام دوره ی حاکمیت
بنی امیه نفوذ خود را به طور مسلط حفظ نمود.